

ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา : การปริวรรตการชำระและการศึกษาวิเคราะห์

The Lān-Nā Pathamasambodhi : Transliteration, Edition and Analytical Study

พระครูสิริรัตนโสภิต (ศรีวรรณ โสวณณสิริ)¹
Phrakhrusirirathasophit (Sriwan Sovannasiri)

¹ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Program of Buddhist Studies, Graduat school, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา 2) เพื่อปริวรรตและชำระคัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดதாகาศ ตำบลதாகาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดதாகาศ ตำบลதாகาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จากการศึกษา พบว่า กำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา เป็นการแปลเนื้อหาจากปฐมสมโพธิล้านนาฉบับภาษาบาลี ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกตั้งแต่ตอนประสูติมาถึงการตรัสรู้ โดยมีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อนำเสนอสาระพุทธประวัติแก่ผู้สนใจทั่วไปที่ไม่ใช่พระภิกษุ ส่วนการปริวรรตและตรวจชำระคัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดதாகาศ ตำบลதாகาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า มีการเขียนภาษาบาลีที่ผิดพลาดอยู่มากเนื่องจากการเขียนแบบภาษาพูด ที่มีการสะกดคำตามสำเนียง จึงได้ทำการชำระให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า มีการดำเนินเรื่องด้วยการยกบาลีมาเป็นบทตั้งที่ละศัพท์หรือทีละประโยคแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าการแปลแบบนิสสัย อีกลักษณะหนึ่ง เป็นการยกบาลีมาตั้งเพียงศัพท์เดียวหรือประโยคเดียว จากนั้นก็พรรณนาความไปจนจบตอนที่เรียกกันว่าการแปลแบบโวหาร สำหรับการนำเสนอเนื้อหา นั้น เป็นไปตามลักษณะการเขียนวรรณกรรมโดยทั่วไป คือ เริ่มต้นด้วยปณมคาถาหรือบทนมัสการพระรัตนตรัยแล้วดำเนินเนื้อหาต่อกันไปเรื่อยๆ ประมาณ 35-40 หน้าจึงจบแต่ละผูก

คำสำคัญ: คัมภีร์ปฐมสมโพธิ, ล้านนา

Abstract

The dissertation consisted of 3 objectives as: 1) to study the origin and development of the Lān-Nā Pathamasambodhi, 2) to transliterate and edit the Lān-Nā Pathamasambodhi of Wat Thakat, Thakat Sub-District, Maetha District Lamphun, Province and 3) to analyse the Lān-Nā Pathamasambodhi of Wat Thakat, Thakat Sub-District, Maetha District, Lamphun Province. From the study it was found that the origin and development of the Lān-Nā Pathamasambodhi was translated from the Lān-Nā

Pathamasambodhi in Pali version that has the subject-matter appeared in the TipitaKa from birth to enlightenment, the purpose of writing was to present the matter to the general non-Buddhist monks. The transliteration and edition of the Lān-Nā Pathamasambodhi of Wat Thakat, Thakat Sub-District Maetha District Lamphun Province, researcher applies the method of transliteration which was generally accepted in Lān-Nā transliteration. From the transliteration it was found that there were many error in writing Pali, the error was due to verbal writing, spelling with the accent. So, grammar had to be corrected. For its content, it was found that it was the implementation of the original Pali. The analytical study showed that the Lān-Nā Pathamasambodhi of Wat Thakat was transliterated in the Lān-Nā Pathamasambodhi in Pali version. The writing was firstly composed by raising the word or the sentence of Pali and translated into the Lān-Nā language, commonly referred to as the translation of Nissaya. Another characteristic of Pali was composed by describing only a word or a sentence as Vohara. For the presentation as a literature emphasized the Pan-amagatha or respected for the salutation of the Triple Gem and described the contents of a tie (35-40 palm leaves).

Keyword: Pathamasambobhi, Lān-Nā

บทนำ

ปฐมสมโพธิกถา เป็นวรรณคดีเรื่องเอกเรื่องหนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันจัดว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความเบ่งบานทางปัญญาเนื่องจากการฟื้นฟูวัฒนธรรมทั้งด้านศาสนา กฎหมาย และศิลปกรรม ภายหลังจากการสูญเสียกรุงศรีอยุธยา ปฐมสมโพธิกถาเป็นงานพุทธประวัติเชิงชีวประวัติเล่มแรกในภาษาไทยที่ให้ภาพพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลเชื่อมโยงกับพระธรรมคำสอนในเรื่องไขเวลา

และสถานที่มากกว่าเน้นสภาวะธรรมหรือธรรมประวัติ (การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต) แต่มีไขมีความสำคัญในด้านศาสนาเท่านั้น วรรณคดีเรื่องนี้ ยังมีคุณค่าทางวรรณศิลป์เนื่องด้วยความประสานของเนื้อหาทางความคิดและเนื้อหาทางอารมณ์ด้วยการประกอบวัสดุคือภาษาอย่างประณีตบรรจง

ปฐมสมโพธิกถา นับว่าเป็นคัมภีร์ที่รจนาพุทธประวัติ พรรณนาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้า ที่ได้รับความนิยมศึกษากันมาก เป็นวรรณคดีที่ไพเราะ ใช้ภาษาได้สละสลวย (พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี, 2548 : บทคัดย่อ) ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติของชาวไทยเดิมแพร่หลายในหมู่ชาวไทยยวน ไทยอีสาน ลาว ไทลื้อ และไทเขิน ซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมกัน ภายหลังปฐมสมโพธิได้รับความนิยมในหมู่ชาวไทยภาคกลาง และชนชาติเพื่อนบ้านของไทยบางชาติ ได้แก่ ชาวมอญและชาวเขมรด้วย ปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่บันทึกเป็นลายลักษณ์ไว้ด้วยภาษาต่างๆ มากถึง 9 ภาษา ทั้งภาษาบาลี ภาษามอญ ภาษาขอม และภาษาตระกูลไทอีก 6 ภาษา บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรที่แตกต่างกัน 3 กลุ่ม

ปฐมสมโพธิฉบับที่เก่าแก่ที่สุดคือปฐมสมโพธิภาษาบาลี อักษรธรรมล้านนา แต่งขึ้นที่เมืองท่าส้อย แห่งอาณาจักรล้านนา ปฐมสมโพธิสำนวนนั้นนอกจากเป็นที่มาของปฐมสมโพธิภาษาไทยหลายภาษาแล้ว ยังวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เนื้อเรื่องดั้งเดิมของปฐมสมโพธิเป็นประวัติของพระสิทธัตถโภธิสัตว์ มีทั้งที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีและนอกสายบาลี ภายหลังเนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิได้วิวัฒนาการจนกลายมาเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติและพุทธศาสนประวัติ แม้ว่าเนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิจะวิวัฒนาการไปจนยาวกว่าเดิมถึง 1 เท่า แต่เนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิภาษาบาลี สำนวนล้านนาซึ่งเป็นฉบับที่เก่าที่สุดยังคงเป็นแกนของปฐมสมโพธิทุกฉบับ และชื่อเรื่องเดิมยังคงใช้ต่อกันเรื่อยมา เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สอดคล้องกับปฐมสมโพธิฉบับอื่นๆ เพราะรายละเอียดของเรื่องและลำดับเรื่องในตอนพระพุทธเจ้าผจญ

ธิดาพญามารในปรีจเฉทมารวิชัยเท่านั้นที่แตกต่างจากปฐมสมโพธิฉบับอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด เพราะทรงชำระให้ต้องตามเนื้อเรื่องที่มีมาในพระบาลีและอรรถกถาภาษาบาลี ลำดับเรื่องตอนพระพุทธเจ้าผจญธิดาพญามารที่ทรงแก้ไขแล้วนี้ ไม่ปรากฏในปฐมสมโพธิสำนวนอื่นๆ ทั้งหมด ยกเว้นปฐมสมโพธิกถาภาษาเขมรซึ่งแปลไปจากปฐมสมโพธิกถาภาษาไทย ปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมราชูปถัมภ์ มีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีที่มีอยู่ก่อนหน้า ปฐมสมโพธิที่มีเนื้อเรื่องละเอียดสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาคัมภีร์ชื่อปฐมสมโพธิทั้งหมดที่พบ (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2549: บทคัดย่อ)

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ฉบับล้านนา ที่นับว่าเป็นสำนวนที่เก่าแก่ที่สุด มีเพียง 9 ปรีจเฉท ซึ่งต่อมาสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแต่งเพิ่มเติมขึ้นหลายสำนวน โดยอาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์อื่นๆ มาเทียบเคียงแต่งขึ้น มีถึง 30 ปรีจเฉท (พระมหาชิวราวุธ ชิวเมธี, 2548: บทคัดย่อ)

คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา เป็นคัมภีร์ที่แสดงพระประวัติของพระพุทธโคดมเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน โดยเริ่มเนื้อความตั้งแต่ประทับอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต เทวดาอัญเชิญให้มาอุบัติในโลกมนุษย์ ดำรงพระชนม์ชีพในวัยเยาว์ อภิเษกสมรสแล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ลักษณะการรจนาพุทธประวัติทำนองนี้ ผู้รจนาให้ความสำคัญแก่พุทธภาวะคือความเป็นพระพุทธเจ้ามากกว่ากายภาพคือการเพ่งไปที่เรื่องราวของเจ้าชายสิทธัตถะซึ่งเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทยเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว ดังนั้น การดำเนินเนื้อความในคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา จึงให้ความสำคัญในพุทธภาวะ คือหลังจากที่พระพุทธโคดมเจ้าคือเจ้าชายสิทธัตถะราชากุมาร ทรงบำเพ็ญพระทศบารมีธรรม บริสุทธิบริบูรณ์หลายชาติเป็นอนเนกอนันต์ จนกระทั่งพระชาติสุดท้ายทรงค้นพบสัจธรรมและตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นการเข้าถึงรูปแบบชีวิตอันสมบูรณ์ตามแนวคิดและวัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้พุทธประวัติตามจารีตเก่าเรียกว่า “การเข้าสู่พุทธภาวะ” เป็นกระบวนการ

ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องดำเนินตามนี้ ซึ่งมีแบบฉบับและคุณสมบัติอย่างเดียวกัน ดำรงอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน แนวความคิดการรจนาวรรณกรรมพุทธประวัติในลักษณะดังกล่าวนี้ คงสืบเนื่องมาจากอิทธิพลพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจากประเทศลังกา จึงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากคัมภีร์ที่ปรากฏและนิยมแต่งหรือเล่ากันในประเทศลังกามากนัก นับเป็นแนวคิดที่มีต่อพระพุทธเจ้าโดยการมองพุทธะในความเป็นสภาวะของธรรม ซึ่งก็คือการเล่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งที่ได้เคยตรัสรู้มาแล้วในอดีต และจะมาตรัสรู้ในกาลภายหน้า รวมทั้งพระพุทธโคดมเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดาองค์ปัจจุบันด้วย หรือเป็นเรื่องราวของพระพุทธโคดมเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ นับตั้งแต่การปรารถนาพุทธภูมิเป็นครั้งแรก การได้รับพยากรณ์จากอดีตพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ การเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารหลายภพหลายกัลป์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในปัจจุบันชาติ คัมภีร์ของลังกาที่เป็นตัวอย่างอันดีของพุทธประวัติทำนองนี้ ได้แก่ คัมภีร์มจฺรฺตถวีสลินี คัมภีร์ชินาลังการ คัมภีร์ชินจรีต และคัมภีร์โสตัดถกกี เป็นต้น

คัมภีร์ปฐมสมโพธิที่พบในดินแดนล้านนา ปรากฏอยู่หลายสำนวน จากประมวลรายชื่อหนังสือโบราณล้านนา เอกสารไมโครฟิล์ม ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งสำรวจคัมภีร์โบราณในเขตภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตาก แพร่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และน่าน เมื่อ พ.ศ. 2521-2533 พบว่า มีคัมภีร์ปฐมสมโพธิทั้งฉบับสำนวนภาษาล้านนาและสำนวนภาษาบาลีถึง 9 ฉบับ อันเป็นการยืนยันว่า พุทธประวัติที่แต่งขึ้นเป็นคัมภีร์ปฐมสมโพธินี้เป็นที่แพร่หลายในล้านนา นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมพุทธประวัติอีกหลายเรื่องที่ปรากฏแพร่หลาย เช่น คัมภีร์สัมภารวิปาก คัมภีร์สัมปณชิตมหานิทาน คัมภีร์ชินมหานิทาน คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ และคัมภีร์ทันธชาตินิทาน เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาของทุกคัมภีร์มีเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติแทรกอยู่ด้วย แนวคิดในการรจนาวรรณกรรมพุทธประวัติทำนองนี้ ได้แพร่หลายไม่เฉพาะในล้านนาเท่านั้น แต่ยังปรากฏในอาณาจักรใกล้เคียง เช่น ล้านช้าง และรัฐไทยตอนล่าง ในสมัยอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น (สมหวัง อินทร์ไชย, 2544: บทคัดย่อ)

จากข้อความที่ยกมานั้น แสดงให้เห็นถึงร่องรอยการแพร่กระจายของคัมภีร์ปฐมสมโพธิจากล้านนาไปสู่ดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะรัฐไทยตอนกลางคือภาคกลาง แต่เป็นการแพร่กระจายที่ผ่านระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้เนื้อความและลักษณะทางสำนวนภาษาทั้งทางด้านไวยากรณ์และศัพท์ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาษาบาลีฉบับล้านนาไม่สมบูรณ์ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ตรัสถึงในพระตำราสปรารภของพระองค์ว่า “...มีถ้อยคำวิปลาสคลาดเคลื่อน และมีอนุสนธิขาดตกบกพร่อง...” และเมื่อพระองค์ดำริที่จะรจนาคัมภีร์ปฐมสมโพธิขึ้นใหม่ได้ทรงถือเอาคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนาเป็นต้นแบบ พร้อมกับทรงชำระและตัดเติมเนื้อความในคัมภีร์ให้มีจำนวนปริจเฉทและเนื้อความเพิ่มมากขึ้น

นับว่าคัมภีร์ปฐมสมโพธิเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ผู้รจนายึดหลักฐานในพระไตรปิฎก และอรรถกถารจนาขึ้นเพื่อแสดงประวัติของพระผู้สถาปนาพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ผู้เกิดมาท่ามกลางความทรมานทุกข์เพื่อ แทนที่จะถูกตรึงไว้กับกระแสแห่งโลก แต่กลับสละทุกอย่างเพื่อบรมสุขและเพื่อมวลมนุษยชาติ พระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ในโลกนี้จำนวนมากนับไม่ถ้วน แต่เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงมีแนวคิดมุ่งมั่นเพื่อโพธิ ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ได้รับการยอมรับในหมู่พุทธบริษัททั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท การประพันธ์ประหนึ่งว่าเป็นเรื่องเหลือวิสัยสามัญชน แต่แรงแห่งสัทธาปสาทะทำให้โบราณจารย์ประพันธ์พุทธประวัติให้เป็นวรรณกรรมอมตะ อยากรู้ก็ดี ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา นอกจากจะสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านโดยส่วนรวมแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นว่า คนโบราณที่สนใจศึกษาพุทธศาสนามีความรอบรู้ มุ่งตรงต่อคัมภีร์อย่างทะลุปรุโปร่งและประพันธ์มาเป็นภาษาของตนเองได้อย่างมีอรรถรส คัมภีร์ที่ท่านนำมาประกอบยึดบาฬีเป็นพื้น

ด้วยเหตุผลที่แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคโดยเฉพาอย่างยิ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคฉบับล้านนาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจจะศึกษาคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคสำนวนล้านนาฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยจะทำการปริวรรต ตรวจสอบชำระ ศึกษาวิเคราะห์ประวัติพัฒนาการโครงสร้าง เนื้อหาของคัมภีร์ และวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ

คัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคฉบับอื่นๆ เท่าที่ปรากฏ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา
2. เพื่อปริวรรตและชำระคัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นภาษาไทย
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. กำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนาเป็นมาอย่างไร
2. การปริวรรตการชำระคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นอย่างไร
3. ผลการวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิภาค ฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเนื้อหาคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคล้านนาฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยจะทำการปริวรรต การชำระ ศึกษาวิเคราะห์ประวัติพัฒนาการ โครงสร้างของคัมภีร์ ตลอดจนวิเคราะห์เปรียบเทียบคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาคฉบับวัดตากาศ
2. ขอบเขตด้านเอกสาร
ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 คัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดตากาศ ตำบลตากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา

อนุฎีกา ปรกณวิเสส รวมทั้งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาฉบับอื่นๆ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาล้านนา เพื่อที่จะศึกษาเทียบเคียงให้ได้เนื้อหาที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นได้แก่

- คัมภีร์ปฐมสมโพธิภาษาบาลีสำนวนที่ 1 ฉบับภาษาบาลี ของวัดโหล่หิน จารปีจุลศักราช 936 (พ.ศ.2117) จำนวน 3 ผูก 138 หน้าลาน

- คัมภีร์ปฐมสมโพธิภาษาบาลี นำมาจากหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่ จารปีจุลศักราช 832 (พ.ศ.2013) ของวัดศรีบุญเรืองท่าส้อย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 ผูก 92 หน้าลาน โดยการอนุเคราะห์เอกสารไมโครฟิล์มจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จารเมื่อปีจุลศักราช 832 (พ.ศ.2013)

- คัมภีร์ปฐมสมโพธิ ฉบับสำนวนภาษาล้านนา วัดขันแก้ว ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จารปีจุลศักราช 1196-1197 (พ.ศ.2377-2378) จำนวน 7 ผูก 9 ปริฉฉา พรวิวรรตโดย บำเพ็ญระวิน จำนวน 104 หน้า

- คัมภีร์ปฐมสมโพธิของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลวรรณกรรมปฐมสมโพธิฉบับภาษาล้านนาตามขอบเขตที่ได้กำหนด

2. ปรวิวรรตตรวจชำระปฐมสมโพธิภาษาล้านนาฉบับวัดทากาศ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

3. นำคัมภีร์ปฐมสมโพธิภาษาล้านนาฉบับวัดทากาศที่ปรวิวรรตแล้วมาเทียบเคียงกับฉบับต่างๆ ที่ได้รับรวบรวมไว้แล้ว พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมทั้งหมด จัดหมวดหมู่ข้อมูล สรุปเนื้อหาและแนวคิดของผู้วิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

4. สรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงนำเสนอ กำเนิดและพัฒนาการคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา

เนื้อหาพุทธประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาบรรค พระวินัยปิฎกและในพระสูตรต่างๆ ในพระสูตรต้นตปิฎก มีลักษณะการดำเนินเรื่องกระจัดกระจายไม่สัมพันธ์ติดต่อกัน ส่วนพุทธประวัติที่

จัดเป็นหมวดหมู่แล้วนำมารวมเข้าไว้ด้วยกัน ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธวงศ์และคัมภีร์จริยาปิฎก ตอนท้ายขุททกนิกายพระสูตรต้นตปิฎก คัมภีร์พุทธวงศ์กล่าวถึงชีวิตของพระพุทธโคดมเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในกาลสมัยของพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ เริ่มแต่เสวยพระชาติครั้งบังเกิดเป็นสุเมธดาบสในสมัยของพระพุทธเจ้าที่ปึงกร เป็นต้นมา คัมภีร์จริยาปิฎกเล่าเรื่องการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ ซึ่งนอกจากจะเสวยพระชาติเป็นมนุษย์แล้ว ยังเสวยพระชาติเป็นสัตว์ด้วย ในระหว่างคัมภีร์ทั้ง 2 นั้น คัมภีร์พุทธวงศ์มีอิทธิพลต่อแนวการแต่งพุทธประวัติในวรรณกรรมบาลีสมาลย์ต่อมาอย่างมาก

ในยุคคัมภีร์ชั้นนอรธกถา ที่แต่งในประเทศลังกา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-11 มักนำเสนอพุทธประวัติไว้ตอนต้นของคัมภีร์ ในส่วนที่เรียกว่า “นิทาน” ซึ่งมีเนื้อหาที่วิวัฒนาการต่อจากคัมภีร์พุทธวงศ์ โครงสร้างการดำเนินเนื้อเรื่องของวรรณกรรมพุทธประวัติในชั้นนอรธกถาได้เป็นแม่แบบของการนำเสนอวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาบาลีในสมัยต่อมา คัมภีร์ประเภทสังเขปหรือตำนานพงศาวดารภาษาบาลีมักจะเสนอเรื่องราวเหล่านี้อย่างสังเขป โดยแสดงเรื่องของพระพุทธโคดมเจ้าตั้งแต่ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์บังเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ จนมาถึงการตรัสรู้และการเสด็จออกเผยแผ่ธรรม แล้วผูกเรื่องให้พระพุทธโคดมเจ้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับตำนานหรือพงศาวดารเรื่องนั้นๆ

ในสมัยต่อมา วรรณกรรมพุทธประวัติของล้านนาที่ได้รับอิทธิพลแนวการแต่งจากคัมภีร์สัมภารวิบาก คือ คัมภีร์สัมปณิติมหานิทาน เมื่อพิจารณาด้านเนื้อหาและสำนวนภาษาแล้วกล่าวได้ว่า ลักษณะการดำเนินเนื้อเรื่องและสำนวนภาษาในคัมภีร์สัมปณิติมหานิทานใช้คัมภีร์สัมภารวิบากเป็นหลัก แล้วปรับเปลี่ยนขึ้นใหม่ พรรณนาขยายเนื้อความให้กว้างขึ้นและละเอียดมากขึ้นความโดดเด่นของคัมภีร์สัมปณิติมหานิทาน อยู่ที่การประพันธ์พรรณนาขยายความของคัมภีร์สัมภารวิบากให้มีความละเอียดของเนื้อหามากขึ้น (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2533: 155-157) อิทธิพลในด้านการดำเนินเนื้อเรื่องและสำนวนภาษา ที่คัมภีร์สัมภารวิบากมีต่อคัมภีร์สัมปณิติมหานิทาน ทำให้คัมภีร์สัมปณิติมหานิทานมีอิทธิพลต่อ “คัมภีร์ปฐมสมโพธิ” ด้วย ซึ่งมีเนื้อหาและสำนวนภาษาปรากฏ

ปริวรรต เป็น

หน้า 1

นโม ตสสตุ ๆ เสตตปตต์ ขนตาริปปตติต ปหาย โย สตตวสสุหิ ปณฺทิตฺ หิตาย นิกขมมกาลี ขนตุ ตํ กปาลุเน สตุ นมตุ ตสส โว โย สตุถา พระพุทธเจ้าตนได้อันสละเสเสียแล้ว ยังเสตตสัตอันมีหมู่คนทั้งหลายเทียรย้อมปราดนาเอาอันประกอบด้วยแก้ว 7 ประการแล กทำกริยายังอันออกบวชแล ประเลฎยั้งนั๊ก เพื่อจักหื้อเปนประโยชน์แก่สัตทั้งหลาย กริยายันน้อมไหว่นมัสสการแห่งข้าเชิงปาทบุคคลและแห่งพระพุทธเจ้าตนนั้นตนมีปรกติดอันรักษาสัตและอินฺดูสัต เหตุพระพุทธเจ้าประกอบด้วยมหากรณฺมาอันมากนั๊ก โทตุ จุ่มีเทอะ กํ ปาลุเนหิ ภควโต สมมาสมพุทฺธถาย สัสรณฺวณิมุคฺคณิซึลชนคณอุทริตฺกาม ตาย สตตทิวสสตรตน สมิทฺธมปิ จกกวตฺตสิริตฺถมิวกจวรมิคฺคชิวหา ลิกคิตฺเชพปณฺชมิว จ โอหาย ปพฺพชิตฺถาโว ปริทปิโต โทติ ด้วยมีแท้แล ภาวะคือคุณอันสละเสเสียแล้ว ยังสริสัมปตฺตดิอันจักได้เปนพระยาจักกะวัตติราช อันบัวรมวรดด้วยแก้ว 7 ประการ มีจักกรัตนนะเปนต้นเพ็งได้เถิงในวันถ้วน 7 นั้นเปนตั้ง...

ตัวอย่างการชำระหลังการปริวรรต

หลังจากปริวรรตแล้วผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบชำระเนื้อความโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาบาลี ซึ่งโดยส่วนมากจะเขียนตามคำพูด ดังนั้น ภาษาบาลีในฉบับวัดทากาศนี้ จึงเป็นบาลีที่ค่อนข้างจะสะกดผิดอยู่มาก จึงได้ทำการชำระให้ถูกต้องโดยยึดตามคำแปลของเนื้อหาเป็นหลัก ส่วนที่เป็นภาษาสันสกฤตนั้นไม่มีคำผิด ยกตัวอย่างการชำระที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตแล้ว ในผูกที่ 1 หน้าลานที่ 1 ดังนี้ ตั้งตัวอย่างต่อไปนี้

ปฐมสัมโพธิ ผูกที่ 1

หน้า 1

นโม ตสสตุ ๆ เสตตปตต์ ขนตาริปปตติต ปหาย โย สตตวสสุหิ ปณฺทิตฺ หิตาย นิกขมมกาลี ขนตุ ตํ กปาลุเน สตุ นมตุ ตสส โว โย สตุถา พระพุทธเจ้าตนได้อันสละเสเสียแล้ว ยังเสตตสัตอันมีหมู่คนทั้งหลายเทียรย้อมปราด

นาเอาอันประกอบด้วยแก้ว 7 ประการแล กทำกริยายังอันออกบวชแล ประเลฎยั้งนั๊ก เพื่อจักหื้อเปนประโยชน์แก่สัตทั้งหลาย กริยายันน้อมไหว่นมัสสการแห่งข้าเชิงปาทบุคคลและแห่งพระพุทธเจ้าตนนั้นตนมีปรกติดอันรักษาสัตและอินฺดูสัต เหตุพระพุทธเจ้าประกอบด้วยมหากรณฺมาอันมากนั๊ก โทตุ จุ่มีเทอะ กํ ปาลุเนหิ ภควโต สมมาสมพุทฺธถาย สัสรณฺวณิมุคฺคณิซึลชนคณอุทริตฺกาม ตาย สตตทิวสสตรตน สมิทฺธมปิ จกกวตฺตสิริตฺถมิวกจวรมิคฺคชิวหา ลิกคิตฺเชพปณฺชมิว จ โอหาย ปพฺพชิตฺถาโว ปริทปิโต โทติ ด้วยมีแท้แล ภาวะคือคุณอันสละเสเสียแล้ว ยังสริสัมปตฺตดิอันจักได้เปนพระยาจักกะวัตติราช อันบัวรมวรดด้วยแก้ว 7 ประการ มีจักกรัตนนะเปนต้นเพ็งได้เถิงในวันถ้วน 7 นั้นเปนตั้ง...

วิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดทากาศจังหวัดลำพูน

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดทากาศ จังหวัดลำพูน พบว่า ลักษณะการนำเสนอเนื้อเรื่องคัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดทากาศ มีทั้งลักษณะการนำเสนอที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

ผู้แต่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ได้ดำเนินเนื้อเรื่องด้วยสำนวนร้อยแก้วและแทรกสำนวนร้อยกรอง (คาถา) ในระหว่างสำนวนร้อยแก้วเป็นช่วงๆ คล้ายกัน กับฉบับอื่นๆ แต่มีข้อที่แตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ฉบับล้านนาคือฉบับวัดทากาศ ซึ่งผู้แต่งได้ใช้สำนวนร้อยแก้วมากกว่าสำนวนร้อยกรอง

จากการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อเรื่องของคัมภีร์ปฐมสมโพธิล้านนาฉบับวัดทากาศ พบว่า โครงสร้างเนื้อเรื่องประกอบด้วย บทปณามคาถา คือ บทนมัสการหรือบทคาถาแสดงความนอบน้อม ซึ่งได้กล่าวปรารภถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้ครองสิริราชสมบัติอันเป็นโลกิยสมบัติแล้วเสด็จออกบวช ดุจบัวก่อนเขพระทิง เพราะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลก ในอันที่จะนำออกจากสังสารวัฏ

¹ เสตจจตต์ ขนเนหิ กิจฉิตฺตปตติตฺ ปหาย โย สตตวสสุหิ มณฺทิตฺ หิตาย นิกขมมกาลี สิทฺถานํ กปารุปโน สตุถา นมตุ ตสส เต ฯ

² กํ ปาลุเนหิ ภควโต สมมาสมพุทฺธถาย สัสรณฺวณิมุคฺคณิซึลชนคณอุทริตฺกาม ตาย สตตทิวสสตรตน-สมิทฺธมปิ จกกวตฺตสิริตฺถมิว จวรมิว ชิวหาลิกคิตฺเชพปณฺชมิว จ โอหาย ปพฺพชิตฺถาโว ปริทปิโต โทติ.

การดำเนินเนื้อเรื่องในคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา แบ่งออกเป็น 4 ช่วง หรือ 4 ตอนใหญ่ๆ คือ ช่วงพระโพธิสัตว์ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วเสด็จมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระพุทธมารดา จนถึงประสูติ ณ อุทยานลุมพินีวัน ช่วงเสวยความสุขในความเป็นฆราวาส ตั้งแต่เยาว์วัย เจริญวัย อภิเษกสมรส รวมเป็นระยะเวลา 29 ปี ช่วงเสด็จออกบวช แสวงหาสัจธรรม บำเพ็ญเพียร ทุกรกิริยา จนถึงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ รวมเป็นระยะเวลา 6 ปี และช่วงเหตุการณ์หลังตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เนื้อเรื่องจบเพียงทรงแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และผลเกิดจากการแสดงธรรมนั้น

ส่วนวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อเรื่อง พบว่า การจัดเนื้อเรื่องในคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดทากาศ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีทั้งหมดตามจำนวนคัมภีร์ใบลานที่ปริวรรตและตรวจชำระนั้น รวม 8 ผูก การนำเสนอเนื้อเรื่องทั้งหมดมีพัฒนาการที่สำคัญ คือ การเริ่มเรื่อง การดำเนินเรื่อง และการจบเรื่อง ซึ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดทากาศ มีการนำเสนอเนื้อเรื่องตามกรอบสำคัญทั้ง 3 ประการนั้นเช่นเดียวกัน

สาระสำคัญในคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดทากาศ จังหวัดลำพูน มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับคัมภีร์ฉบับอื่นๆ แต่ที่ได้รับประโยชน์อันมีคุณค่าคือได้ระลึกถึงพระรัตนตรัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้า หรือเป็นการดำเนินตามหลักพุทธานุสติของผู้ศึกษา และเกิดความศรัทธาอย่าง

แรงกล้าในอันจะประพฤติปฏิบัติเพื่อเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธองค์ และยังสามารถนำความรู้ที่สำคัญไปเผยแผ่ต่อกับพุทธศาสนิกชน เพื่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขแบบพุทธวิถีต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาคัมภีร์ปฐมสมโพธิฉบับวัดทากาศ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนโดยการชำระและการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ จำนวน 8 ผูก นอกจากนั้นยังได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับฉบับวัดอื่นแล้วและฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทั้งด้านโครงสร้างเนื้อเรื่อง และด้านการนำเสนอเนื้อเรื่อง มีทั้งส่วนคล้ายและความแตกต่างกัน

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า มีวรรณกรรมแนวพุทธประวัติที่ดำเนินเรื่องเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าและพระพุทธโคดมเจ้าอีกหลายฉบับ แม้จะมีชื่อเรื่องของคัมภีร์ที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุกเรื่องทุกคัมภีร์ล้วนกล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าดุจเดียวกัน จึงน่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมพุทธประวัติในวงกว้างออกไป ทั้งที่แต่งในประเทศไทย ประเทศพม่า และประเทศศรีลังกา เป็นต้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการขยายพื้นที่การศึกษาในด้านวรรณกรรมเปรียบเทียบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- นัฐินี พรหมเกิด. (2530). การศึกษาวิเคราะห์ปฐมสมโพธิกถาฉบับวัดคงคาราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บำเพ็ญ ระวิน. (2541). โสวัตถกั (ปริวรรตและตรวจชำระ). เชียงใหม่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย. (2540). วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีศรีวิน.
- พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี. (2548). ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ 24-30 : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมหวัง อินทร์ไชย. (2544). การศึกษาเปรียบเทียบปฐมสมโพธิภาษาบาลีฉบับล้านนากับฉบับภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2549). ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส: ความสัมพันธ์ด้านสารัตถะกับวรรณกรรมพุทธประวัติอื่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.